

بررسی موانع بین‌المللی جذب سرمایه‌گذاری خارجی در جمهوری اسلامی ایران و راه‌های برون رفت از آن (دهه ۹۰ شمسی)

شهرام سعادت‌مند^۱ - حسین احمدی^۲ - مسعود همت^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۳ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۰۸

چکیده:

جذب سرمایه‌گذاری خارجی از مهمترین ابزارهای تامین منابع مالی بین‌المللی در بیشتر کشورها از جمله در کشورمان محسوب می‌گردد. اما موانع بین‌المللی مشکلاتی را برای ورود سرمایه‌گذاری‌های خارجی در کشورمان ایجاد نموده است. هدف این پژوهش شناسایی موانع بین‌المللی، بررسی دلایل ایجاد محدودیت‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی در دهه گذشته کشورمان و معرفی راه‌های برون رفت آن می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و ابزار گردآوری از نوع مطالعات کتابخانه‌ای و آماری است. فرضیه پژوهش تأکید دارد که در کنار برخی موانع داخلی، تحریم‌های سیاسی و اقتصادی وضع شده از سوی ایالات متحده آمریکا از جمله مهمترین موانع بین‌المللی در کاهش میزان جذب سرمایه‌های خارجی در ایران در دهه اخیر بوده است. نتایج حاصله نشان می‌دهد که ایالات متحده آمریکا با هدف ضربه زدن به کشورمان با وضع تحریم‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری خارجی بویژه در دهه اخیر، موجب کاهش جذب سرمایه‌گذاری خارجی در کشورمان گردیده است.

واژگان کلیدی: سرمایه‌گذاری خارجی، تحریم، ایران، آمریکا

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

JPIR-2102-1768

۱- دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

۲- استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران: نویسنده مسئول
ahmadi@iichs.ir

۳- استادیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

در همه کشورهای جهان نقش بی‌بدیل سرمایه به عنوان موتور رشد و توسعه اقتصادی کشورها در میان نظریه پردازان الگوهای رشد اقتصادی مورد قبول قرار گرفته است. از مؤلفه‌های مهم جهانی شدن اقتصاد افزایش روبه رشد جذب سرمایه‌گذاری خارجی به ویژه در طی دودهمه گذشته می‌باشد و اکنون میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی کشورها در کنار پارامترهای تولید ناخالص داخلی و تجارت بین‌الملل در تحلیل‌های اقتصادی به ویژه در گزارش سالانه آنکتاد UNCTAD^۱ مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. با مطرح شدن نظریات سیاسی و اقتصادی نئولیبرالیستی از اوایل دهه ۱۹۸۰ و روند روبه رشد جهانی شدن سیاست و اقتصاد، روش‌های تامین منابع مالی بین‌المللی به روش‌های غیر قرضی و سرمایه‌گذاری، به تدریج جایگزین روش‌های قرضی و وام گردیدند. سرمایه‌گذاری از مهمترین عناصر افزایش تولید ناخالص ملی و سطح رفاه اجتماعی در کشورهاست و فقدان یا کمبود آن موجب ایجاد دور تسلسل باطل در روند توسعه اقتصادی خواهد شد. در خصوص مزیت‌های آن می‌توان گفت که سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند به افزایش بهره‌وری و کیفیت کالاهای ساخت داخل، گسترش اشتغال، ایجاد دسترسی به بازارهای جهانی، کمک به افزایش تولید، رفاه اقتصادی، اصلاح نظام مدیریتی، تبادل تجربیات اقتصادی و به‌کارگیری فناوری‌های نوین نیز منجر شود.

بنابراین بیشتر کشورها به دلیل نقش بسیار بالای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در تسریع برنامه‌های توسعه اقتصادی، علاقه زیادی به جذب سرمایه‌های خارجی دارند. در همین راستا کشورهای در حال توسعه نیز اقداماتی را در این زمینه به عمل آورده‌اند که از یک طرف شامل ایجاد فضای مناسب داخلی و بسترسازی قانونی و اداری مناسب و ایجاد ساختار اقتصادی مساعد و از طرف دیگر شامل به وجود آوردن فضای مناسب بین‌المللی و از بین بردن هر گونه محدودیت و فشار بین‌المللی می‌باشد. (کاظمی، ۱۳۸۴: ۲)

جمهوری اسلامی ایران نیز با دارا بودن موقعیت ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک منحصر به فرد خود برای دسترسی به سهمی از حجم بزرگ نقل و انتقال سرمایه در جهان تا به امروز تلاش‌های بسیار زیادی انجام داده است. اما متأسفانه هنوز سهم آن از جذب سرمایه‌های جهانی بسیار ناچیز است و تاکنون قادر نبوده تا سهم شایان توجهی از این سرمایه‌ها را به خود اختصاص دهد. در همین ارتباط طی سال‌های اخیر تحقیقات و مطالعات بی شماری درخصوص ماهیت و آثار سرمایه‌گذاری خارجی و بررسی میزان تاثیرگذاری سرمایه‌گذاری خارجی بر پارامترهای

^۱ . United Nations Conference on Trade and Development

اقتصادی و اجتماعی کشور تدوین گردیده‌اند. برخی از این تحقیقات به دنبال بررسی موانع اقتصادی و سیاسی ورود سرمایه‌های خارجی به عوامل داخلی و ساختاری و نیز برخی از آنها به عوامل خارجی و بین‌المللی پرداخته‌اند. با توجه به تاثیرگذاری عوامل داخلی و خارجی و نیز تلفیقی از این دو عامل به‌عنوان موانع و چالش‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران این پژوهش به دنبال شناسایی و بررسی تاثیرتحریم‌های بین‌المللی بر میزان جذب سرمایه-گذاری خارجی در جمهوری اسلامی ایران (باتاکید بر بحران هسته‌ای دهه ۹۰) می‌باشد و با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد نظری به این پرسش اساسی پاسخ دهد که کاهش میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران در دهه ۹۰ تا چه حدی تحت تاثیر عوامل بیرونی بین‌المللی کشور قرار می‌گیرد؟ و راههای برون رفت از این موانع و فشارهای بین‌المللی چیست؟ در پاسخ فرضیه‌ی پژوهش براین محور تاکید دارد که تحریم‌های وضع شده اقتصادی ایالات متحده آمریکا برضد جمهوری اسلامی ایران از مهمترین موانع بین‌المللی در کاهش میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در کشورمان بوده است. لذا در این رساله تلاش می‌گردد تا براساس یافته‌های موجود نوع و چگونگی تحریم‌های اقتصادی دهه ۱۳۹۰ ایالات متحده آمریکا بر روند ورود سرمایه‌گذاری خارجی و راههای برون رفت از این موانع مورد بررسی قرار گیرد.

پیشینه تحقیق

نویسنده مقاله، کتب، مقالات و گزارش‌های متعددی را با موضوع سرمایه‌گذاری خارجی را مورد کنکاش قرار داده است که با توجه به تعدد مقالات قابل ذکر به برخی از مهمترین آنها اشاره می‌شود.

مجموعه مقالات "تامین منابع مالی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی" با تاکید بر روش‌ها، ابزارها و زیرساخت‌ها که در سال ۱۳۹۲ با همکاری حوزه آموزش و کادر علمی سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران تهیه و توسط انتشارات تحریر منتشر شده است. این مجموعه به شیوه‌ها و روش‌های تامین مالی خارجی و نیز زیرساخت‌های قانونی، مقرراتی و حقوقی آن می‌پردازد و روش‌های فرصت‌یابی و بازاریابی سرمایه‌گذاری خارجی را نیز مورد تبیین قرار می‌دهد.

مقاله "اثر سرمایه‌گذاری خارجی بر نقاضای کل اقتصاد" که توسط محمدرضا سید نورانی در سال ۱۳۷۹ در مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی شماره ۱۵۱-۱۵۲ به چاپ رسیده است و به سرمایه‌گذاری خارجی از منظر اقتصاد کلان و استراتژی اقتصادی می‌پردازد.

مقاله "ثبات سیاسی و سرمایه‌گذاری خارجی" اثر سیدعلی طباطبائی که در فصلنامه مرکز

بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری و در فصلنامه برداشت اول سال ۱۳۸۱ به چاپ رسیده است.

در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی در ایران کتب زیادی منتشر شده که از جمله مهم‌ترین‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

کتاب "سرمایه‌گذاری خارجی و توسعه اقتصادی" نوشته دکتر سعد ا. وارسته منتشر شده در سال ۱۳۹۵ به بررسی اثرات سرمایه‌گذاری خارجی بر کشورهای مبدأ و میزبان پرداخته و تأثیرات سرمایه‌گذاری خارجی را بر رشد و رفاه اقتصادی و محیط زیست مورد بررسی قرار می‌دهد. او در این کتاب سهم مهمی از پیشرفت‌های تکنولوژیکی در کشورها را در نتیجه جذب سرمایه‌گذاری خارجی از سوی آنها قلمداد می‌نماید.

کتاب "فرهنگ امنیت ملی" اثر پیترو جی. کنزنشتاین توسط محمد هادی سمتی ترجمه و پژوهشکده مطالعات راهبردی آن را در سال ۱۳۹۱ منتشر نموده است. این کتاب منافع دولت را که تبیین‌های مسلط و غالب در مورد امنیت ملی در اغلب مواقع مسلم و مفروض می‌گیرند به مسئله‌ای که قابل طرح و بررسی و نیز چالش‌پذیر است مبدل می‌سازد و دیدگاهی جامعه‌شناختی در مورد سیاست امنیت ملی ارائه می‌دهد. کتاب موصوف موضوعات سیاسی و حوزه‌های تجربی‌ای را برمی‌گزیند که دیدگاه‌های ریشه‌دار و قدیمی در حوزه امنیت ملی را مورد تأیید قرار می‌دهند.

کتاب "در برابر نئولیبرالیسم" بانوشتارهایی از ژوزف استینگلر، جیمز تراس و کلیم صدیقی که در سال ۱۳۹۶ منتشر گردیده است به تبیین ریشه‌های شکل‌گیری نظریه اقتصادی نئو-لیبرالیسم می‌پردازد و با نقد پیامدهای سیاسی و اقتصادی آن بر کشورهای در حال توسعه اعلام می‌دارد نظریه پردازان نئولیبرال شخصیت استعماری سرمایه داری را پنهان نموده و به برخی اصلاحات از قبیل روشنگری، عدالت، اقدامات رفاهی، کارایی و غیره استناد می‌کنند که به‌عنوان اصلاحات داخلی ارزشمندی درک شده‌اند. در این کتاب به ۷ افسانه قالب فکری در خصوص مزیت‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی در کشورهای در حال توسعه پرداخته شده است.

کتاب "سرمایه‌گذاری خارجی در پرتو دیپلماسی" اثر بهمن حسین‌پور منتشر شده در سال ۱۳۹۵ نیز در راستای نحوه بهره‌گیری مطلوب از دیپلماسی اقتصادی در عرصه سیاست خارجی تدوین گردیده است و دیپلماسی اقتصادی را مکمل دیپلماسی سیاسی می‌داند. نویسنده همچنین به منافع و زیان‌های سرمایه‌گذاری خارجی اشاره نموده و نظارت و مراقبت از سرمایه‌گذاری را در چارچوب وظایف دولت مورد بررسی و تبیین قرار می‌دهد.

همچنین کتاب "سرمایه‌گذاری خارجی در ایران" نوشته دکتر بهروز هادی‌زنوز که حدود ۱۸۰

سال از انتشار آن می‌گذرد، هنوز به عنوان یک منبع علمی قابل اتکا و مناسب در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این کتاب، نویسنده ضمن اشاره به پیشینه سرمایه‌گذاری خارجی در ایران به بررسی عوامل و علل ناکامی ایران در جذب FDI پرداخته است و موانع قانونی، عدم وجود ثبات اقتصادی و عدم وجود عوامل تسهیل‌کننده کسب و کار را موانع اصلی جذب FDI در ایران معرفی کرده است.

کتاب "سرمایه‌گذاری خارجی، مفاهیم، تئوری‌ها، روش‌ها" نوشته دکتر احمد جمالی، مهدی شیرازی شایسته و مرضیه شاوردی می‌باشد که در سال ۱۳۸۹ منتشر شده است. در این کتاب بیشتر در زمینه مفاهیم، تئوری‌ها و روش‌های سرمایه‌گذاری و عوامل و زمینه‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی و آثار آن در کشور میزبان و موافقتنامه‌های تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بحث شده است.

کتاب "اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن" اثر دکتر محمد مهدی بهکیش منتشره در سال ۱۳۹۵ به تبیین توسعه اقتصادی در بستر جهانی شدن و تجربه جهانی شدن اقتصاد در کشورهای در حال توسعه می‌پردازد و پیامدهای آن را بر کشورهای مذکور مورد بررسی قرار می‌دهد. در بخش سوم این کتاب نویسنده با تجزیه و تحلیل ابزارهای جهانی شدن و اقتصاد ایران به بررسی روند سرمایه‌گذاری خارجی و جهانی شدن پرداخته و در آخر پیشنهاداتی در زمینه تدوین اسنراتژی اقتصادی بویژه در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی ارائه می‌نماید.

چارچوب نظری

طبق تعریف آنکتاد سرمایه‌گذاری خارجی به مفهوم بکارگیری منابع مالی در طرح یا شرکت بوده به نحوی که متضمن مناسبات بلند مدت باشد، سرمایه‌گذار به منفعت دائمی بیاورد و از سودهای آن بهره‌مند باشد، متضمن پذیرش ریسک برای سرمایه‌گذار باشد، برگشت منافع و سود حاصل سرمایه‌گذار از عملکرد اقتصادی طرح صورت پذیرد، متضمن تضمین‌های بانکی نباشد در کشوری غیر از موطن اصلی سرمایه‌گذار صورت پذیرد و حق رای موثر در تصمیم‌گیری در مدیریت شرکت نیز داشته باشد. تامین منابع مالی بین‌المللی و هم‌پیوندی آن با سرمایه‌های ملی به منظور اجرای طرح‌های توسعه‌ای، زیربنایی و اقتصادی یکی از دغدغه‌های مهم برنامه‌ریزان توسعه ملی و صاحبان بنگاه‌های اقتصادی بوده است. (سازمان سرمایه‌گذاری، ۱۳۹۲: ۴)

اکثر نظریات از حیث طرفداری و یا مخالفت با سرمایه‌گذاری خارجی را می‌توان در سه دسته تقسیم‌بندی کرد. دسته اول معتقدند سرمایه‌گذاری خارجی در پی کسب قدرت سیاسی و اقتصادی

در کشوری است که در آن اقدام به سرمایه‌گذاری می‌کنند و حتی ویژگی‌های فرهنگی منحصر به فرد کشور میزبان را نیز ویران می‌سازد. و فعالیت شرکت‌های چند ملیتی این خطر را دارد که بر روی تراز پرداخت‌ها در طویل‌المدت آثار منفی به جای گذارد. البته با روند روز افزون سرمایه‌گذاری خارجی در جهان طرفداران این تفکر در اقلیت بوده و اغلب آنها در نظریات خود تعدیل ایجاد کرده و افراطیگری در این خصوص را کنار گذاشته‌اند. (دومینک، ۱۳۶۷: ۷۷)

نظریه پردازان گروه دوم که اغلب از طرفداران دیدگاه بازار آزاد هستند سرمایه‌گذاری خارجی را تایید و اعتقاد دارند همه فعالیت‌های تجاری و اقتصادی خوب هستند و مانعی نباید در مقابل جریان آزاد سرمایه‌گذاری بین کشورها وجود داشته باشد. گروه سوم که دارای دیدگاه پراگماتیستی و میانه‌رو هستند اعتقاد دارند سرمایه‌گذاری خارجی فوائد و هزینه‌هایی به همراه دارد و لذا باید به منافع و هزینه‌های آن توجه شود و از سرمایه‌گذاری‌هایی باید به خوبی حمایت شود تا منافع آن بیش از هزینه‌های آن گردد. مرور نظریه‌های مرتبط با سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نشان می‌دهد که نظریه‌های موجود بر اساس سه نظریه اصلی شکل گرفته است: ۱) نظریه بازار سرمایه بین‌المللی^۱، ۲) نظریه بنگاه^۲، ۳) نظریه تجارت جهانی^۳. این نظریه‌ها را می‌توان در دسته بندی ذیل مورد بررسی قرار داد:

الف - نظریه‌های نئوکلاسیک و تبیین دلایل جریان سرمایه بین‌المللی

این نظریه‌ها در پاسخ به افزایش جریان سرمایه میان کشورها در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی شکل گرفتند و عموماً به دنبال آن بودند که دلایل و عوامل تعیین کننده جریان سرمایه در سطح بین‌المللی را در شرایط بازار کامل توضیح دهند. اولین تلاش‌ها برای توضیح این موضوع "نظریه نرخ‌های بازدهی متفاوت" بود که در اواخر دهه ۱۹۵۰، هنگامی که سرمایه‌گذاری مستقیم آمریکا در صنایع اروپا به شدت افزایش یافت، مطرح گردید. این نظریه استدلال می‌کند که سرمایه به جایی می‌رود که نرخ بالاتری از بازگشت سرمایه داشته باشد و کاهش ریسک ناشی از سرمایه‌گذاری را به عنوان دلیل جریان سرمایه مطرح می‌نماید. در ادامه "نظریه تولید و اندازه بازار" شکل گرفت که حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورها را با اندازه بازار آنها مرتبط می‌داند. به عبارت دیگر هر چه اندازه بازار کشور میزبان بزرگتر باشد، حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در آن بیشتر خواهد بود (Glauco & Kelvin, 2004)

^۱-International capital market theory

^۲-Theory of the firm

^۳-International trade theory

ب- نظریه‌های شرکت‌های چندملیتی و سرمایه‌گذاری خارجی با فرض بازار ناقص

نظریه ورنون، هایمر و دانینگ نظریه‌های اصلی‌اند که رفتار شرکت‌های چندملیتی را پیچیده‌تر و با نگاه اقتصاد خرد دلایل و انگیزه‌های سرمایه‌گذاری خارجی تبیین می‌کنند. نظریه درونی-سازی^۱ بازارها، و فاصله روانی، نظریه‌های مرتبط با تغییرپذیری نرخ ارز، و واکنش انحصارات چند جانبه نیز در این چارچوب قرار دارند. در ادامه نظریه‌های "چرخه حیات محصول" ورنون، سازمان صنعتی هایمر و تئوری التقاطی دانینگ ارائه می‌شود.

- نظریه چرخه حیات محصول ورنون: در سال ۱۹۶۶ ورنون^۲ جهت توضیح سرمایه-گذاری خارجی شرکت‌های صنعتی آمریکایی در اروپای غربی بعد از جنگ جهانی دوم آن را ارائه داد و معتقد بود که چرخه حیات محصول شامل چهار مرحله نوآوری، رشد، بلوغ و افول می‌باشد. بنابراین شرکت‌های چندملیتی آمریکایی محصولات خود را در مرحله نوآوری در کشور خود تولید نموده و از آنجایی که پس از صادرات این محصولات به بازار اروپا، کپی‌برداری از آنها شروع می‌گردید، شرکت‌های آمریکایی تولیدات خود را در مراحل رشد و بلوغ به کشورهای اروپایی منتقل می‌کردند تا ضمن برخورداری از بازار آنها، حقوق مالکیت معنوی محصولات را در اختیار داشته باشند. (Denisia, 2010)

- نظریه سازمان صنعتی: هایمر (۱۹۷۶) برای اولین بار استدلال کرد که سرمایه پورتفولیو با سرمایه‌گذاری مستقیم نباید به یک مفهوم بکار رود. مطابق با این نظریه، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بیشتر توسط شرکت‌ها در تولیدات صنعتی به کار می‌رود، اما در سرمایه‌گذاری پورتفولیو، نهادهای مالی دخیل هستند. او موانعی چون عدم قطعیت^۳، تبعیضات ملی‌گرایانه^۴ و ریسک تبدیل نرخ ارز را برای سرمایه‌گذاری خارجی شناسایی نمود. هایمر دلایل مهم سرمایه-گذاری مستقیم خارجی علی‌رغم برخی موانع را انتقال رقابت درون صنعت یک کشور به سایر کشورها با غلبه بر شرکت‌های داخلی و جهانی‌سازی تولید توسط شرکت‌ها معرفی می‌کند. (ذوالقدر، ۱۳۸۸: ۸۹-۱۰۷)

- تئوری التقاطی دانینگ: نظریه التقاطی دانینگ (۱۹۸۱) براساس این نظریه شرکت‌ها هنگامی مبادرت به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌نمایند که سه مزیت مالکیت^۵، موقعیت مکانی^۱ و درونی‌سازی^۲ وجود داشته باشد ولی این شرایط را کافی نمی‌داند. مزیت اول لزوم

^۱-Internalization

^۲-Kuznets, 1953; Vernon, 1966; Hirsch, 1967

^۳-Uncertainty

^۴-Nationalistic Discrimination

^۵-Ownership

برخوردای هر شرکت از دارایی‌های خاص و منحصر به فردی است که آن را بر سایر رقبایش برتر می‌کند. در مزیت دوم اینکه هر شرکت باید از مزیت انحصار تولید در یک کشور خارجی خاص برخوردار و نسبت به صدور محصول، برای شرکت سودآورتر باشد و مزیت سوم به این معنی است که یک شرکت بایستی دارایی‌های خود را به جای انتقال به بیرون بنگاه از طریق انعقاد قرارداد و اعطای لیسانس، در داخل شرکت، درونی‌سازی کند. (Dunning, 1981)

منافع و مزایای سرمایه‌گذاری خارجی

جلب سرمایه و سرمایه‌گذاری راهی برای تسریع حرکت اقتصاد به‌سوی توسعه و ایجاد اشتغال است و می‌تواند به عنوان اهرمی برای توسعه و رشد اقتصادی به کار گرفته شود. علاوه بر این، سرمایه‌گذاری خارجی می‌تواند به اصلاح نظام مدیریتی، تامین مالی، افزایش صادرات، تبادل تجربیات اقتصادی و به کارگیری فناوری‌های نوین منجر شود. در تحقیقی در سال ۱۳۹۰ با مطالعه توصیفی تاثیر سرمایه‌گذاری خارجی در توسعه پایدار کشورهای در حال توسعه نتیجه‌گیری شده است که (۱) دسترسی به سرمایه خارجی در بازارهای بین‌المللی امکان افزایش سرمایه‌گذاری داخلی را بیشتر می‌کند (۲) اگر از سرمایه‌های خارجی برای سرمایه‌گذاری مولد استفاده شود امکان افزایش تولید در رشد اقتصادی فراهم می‌گردد (۳) اثر بخشی مثبت سرمایه‌های خارجی بر رشد اقتصادی بستگی به سیاست‌گذاری کشورهای میزبان دارد، (۴) برنامه ریزی بلند مدت باعث ثبات مناسب‌تری برای استفاده از سرمایه‌گذاری خارجی می‌گردد و (۵) با تامین امنیت سرمایه‌گذاری خارجی و فراهم آوردن تسهیلات به دور از بروکراسی اداری مقدمات ترغیب سرمایه‌گذار فراهم می‌گردد.

براساس یافته‌های پیشنهادی آقای به این دلیل که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اکثر موارد اثر مثبت بر رشد اقتصادی دارد و پایدارتر است، مناسب است هدف برنامه‌های جذب سرمایه خارجی بیشتر بر مبنای افزایش امنیت بیشتر و تضمین شده باشد. همچنین در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی باید تاکید بر تشکیل شرکت‌های مشترک بوده تا از این طریق توان مدیریتی و مهارت‌های فنی به واحدهای اقتصادی کشور انتقال و امنیت سرمایه‌گذار به نحوی بیشتر تامین گردد. (وارسته، ۱۳۹۵: ۸۵)

پیشینه و روند سرمایه‌گذاری خارجی در جمهوری اسلامی ایران

سرمایه‌گذاری خارجی و فعالیت اقتصادی خارجیان از آغاز تا سال ۱۳۳۴ هجری شمسی

¹-Location

²- Internalization

(تصویب اولین قانون سرمایه‌گذاری) بیشتر به دلیل نفوذ و قدرت استعماری روسیه و بریتانیا در حد اعطا و واگذاری امتیازات در شمال و جنوب ایران بود و تعداد ۲۷ امتیاز و قرارداد از جانب دولت ایران با روسیه منعقد شد. (کاظمی، ۱۳۸۴: ۱۰۴) با تصویب «قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی» در سال ۱۳۳۴، ثبت شرکت‌ها با سهامداران خارجی در ایران افزایش و در سال‌های ۱۳۳۲ و ۱۳۳۴ به ترتیب ۱۰ و ۳۱ شرکت جدید به ثبت رسید. در نتیجه، مجموعاً در این دوره ۱۶۷ شرکت ایرانی با سهامداران خصوصی خارجی به ثبت رسیده است. (انصاری، ۱۳۷۲: ۲۷۱-۲۷۲)

از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۷۲ مصادف با جنگ تحمیلی عراق بر کشورمان بود و تحلیل برخی این بود که اقتصاد کشور به ویژه در بخش صنایع وارداتی زمان شاه و درآمدهای نفتی وابسته آن را موجب آسیب‌پذیری اقتصاد کشور می‌دانستند. با شروع جنگ تحمیلی تعدادی از سرمایه‌گذاران خارجی اقدام به خروج سرمایه‌های خود از کشور نمودند و تعداد آنها در پایان سال ۱۳۶۶ به ۱۱۵ مورد کاهش یافت. (کاظمی، ۱۳۸۴: ۱۱۲) اما سال ۱۳۷۲ نقطه عطف دیگری در زمینه سرمایه‌گذاری خارجی محسوب می‌شود به این دلیل که مجدداً سرمایه‌گذاری‌های خارجی تحت پوشش قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی مورد پذیرش قرار گرفتند.

در راستای انجام اصلاحات در ساختار اقتصادی کشور قانون "تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی" در سال ۱۳۸۱ تصویب و جانشین قانون قبلی سال ۱۳۳۴ گردید. برخی از مزیت‌های قانون مذکور عبارتند از: گسترش حوزه فعالیت سرمایه‌گذاران خارجی بویژه در زیرساخت‌ها، فرایند کوتاه و سریع پذیرش و تصویب سرمایه‌گذاری خارجی، تأسیس مرکز خدمات سرمایه‌گذاری خارجی، معرفی گزینه‌های حقوقی جدید ناظر بر رابطه میان دولت و سرمایه‌گذاری خارجی، مجاز شمردن سرمایه‌گذاری دولت‌های خارجی در ایران، امکان حل و فصل اختلافات در مجامع بین‌المللی، امکان سرمایه‌گذاری مجدد سود سرمایه‌گذاری خارجی و موارد دیگر... (میروسی، ۱۳۹۳: ۲۹) همچنین براساس ماده (۵) قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی "سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران"، تنها نهاد رسمی تشویق سرمایه‌گذاری‌های خارجی در کشور و رسیدگی به کلیه امور مربوط به آن می‌باشد و درخواست‌های سرمایه‌گذاران خارجی در خصوص امور مربوطه از جمله پذیرش، ورود، به کارگیری و خروج سرمایه می‌باید به آن سازمان تسلیم گردد. (قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی، ۱۳۸۱: ۳)

موانع بین‌المللی جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران

در یک تقسیم‌بندی موانع و مشکلات جذب سرمایه در ایران به داخلی و بین‌المللی تقسیم می‌شوند. موانع بین‌المللی بیشتر مرتبط با عوامل بیرونی و فضای سیاسی و بین‌المللی است که

عمدتاً ناشی از مشکلات جمهوری اسلامی ایران با غرب و بویژه ایالات متحده آمریکا می‌باشد. ریشه‌های اصلی این اختلافات عبارت هستند از:

الف- نگرش منفی نسبت به ایدئولوژی و مکتب ایران در نظام بین‌المللی پس از انقلاب

اسلامی

وقوع انقلاب اسلامی در بهمن سال ۱۳۵۷ یکی از بزرگترین رخداد‌های نیمه دوم قرن بیستم می‌باشد که با سایر انقلاب‌های جهان شباهتی نداشت. "آنچه در ایران در اثر انقلاب اسلامی اتفاق افتاد، نه تنها نظام سیاسی را از یک نظام سلطنتی به نظام جمهوری تبدیل کرد، بلکه این نظام جمهوری همچون سایر جمهوری‌ها نبود. جمهوری اسلامی‌ای بود که تعریف و محتوای خود را در ارزش‌ها و باورهای دین اسلام و تشیع جستجو و تعریف می‌کرد. گستردگی و عمق انقلاب نیز قبل از هر چیز، ارزش‌های اجتماعی را شامل می‌شد تا جایی که تعدادی همچون بن‌بلا از رهبران نهضت استقلال طلبانه الجزایر، آن را "نخستین انقلاب مبتنی بر فرهنگ در جهان نامیده‌اند." (محمدی، ۱۳۹۵: ۴۱) انقلاب اسلامی ایران با شعار نه شرقی و نه غربی به وقوع پیوست و آمریکا و شوروی به زودی با آن به مخالفت برخاستند. آمریکا هر چند بر اساس نگرش دو قطبی نگران نفوذ شوروی در ایران و حمایت آنان از روحانیون بود ولی در عمل کارشناسان وزارت امور خارجه آمریکا بر این اعتقاد بودند که "شکل‌گیری انقلاب ایران امری ذاتی بوده و بر اساس ضرورت‌های جامعه ایران تحقق یافت. (کدی، ۱۳۷۹: ۲۱۳) از نظر ایرانیان دخالت‌های مستقیم و غیرمستقیم آمریکا به‌ویژه اقدامات سه دهه پس از پیروزی انقلاب، مانند حمایت از گروه‌های تجزیه طلب و ضد انقلاب، عملیات نظامی طبس، کودتای نوژه، ایفای نقش موثر در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، حمایت از اقدامات اسرائیل علیه اسلام و مسلمانان، تحریم ایران (تحریم تسلیحاتی، اقتصادی و فناوری) و... لزوم عمل تقابل ایران در برابر آمریکاست. (سبزیان موسوی‌آبادی، موسویان، ۱۳۸۸: ۳۰-۳۱)

ب- ایران هراسی و ترسیم چهره غیرواقعی از کشور ایران در نظام بین‌الملل

نگرش منفی بیشتر غرب بویژه ایالات متحده آمریکا نسبت به انقلاب اسلامی ایران، موجب اجرای برنامه‌های گسترده تبلیغاتی و ترسیم چهره غیرواقعی از انقلاب اسلامی ایران در ذهن جهانیان گردید که موجب ترس سرمایه‌گذاران خارجی و عدم تمایل آنان به سرمایه‌گذاری در ایران از سال‌های اولیه انقلاب اسلامی شد. آمریکایی‌ها صراحتاً شرکت‌ها را از سرمایه‌گذاری در ایران منع و مشمول تحریم‌های یک جانبه خود می‌نماید. این امر تاکنون تهدیدی جدی برای سرمایه‌گذاری در ایران خصوصاً برای شرکت‌های بزرگ محسوب می‌شود و ضروری است تا جهت مقابله با آن تمهیدات مناسبی ایجاد گردد. تأکید دائمی ایالات متحده آمریکا بر نقض

توافق هسته‌ای توسط ایران و تهدید امنیت ملی آمریکا و حمایت از گروه‌های تروریستی، تکرار اتهام به ایران در جهت تلاش برای بی‌ثباتی منطقه، قرار دادن نام ایران در کنار کره شمالی، قرار دادن ایران در لیست کشورهای بی‌ثبات که اتباع آنها از سفر به آمریکا منع شده‌اند، بزرگ‌نمایی و تهدید جلوه دادن برنامه موشکی ایران همه از مصادیق سیاست ایران هراسی غرب می‌باشد.

ج - تدوین گزارشات مختلف در زمینه‌های سیاسی، حقوق بشر و ... بویژه از سوی مجامع

بین‌المللی

در طی سال‌های پس از انقلاب اسلامی ایران تا به امروز، سلطه کشورهای غربی و در راس آنها ایالات متحده آمریکا بر مجامع و سازمان‌های بین‌المللی، موجب گردید که آنها گزارشاتی را در زمینه‌های مختلف سیاسی، هسته‌ای، حقوق بشر، زنان و ... علیه ایران منتشر نمایند که موجب افزایش تضادها و اختلافات فی‌مابین انقلاب اسلامی و نیز بلندتر شدن دیوار بی‌اعتمادی با غرب و متعاقباً نگرانی سرمایه‌گذاران خارجی جهت حضور در جمهوری اسلامی ایران گردیده است. از دید مقامات آمریکا بعد از انقلاب اسلامی، ایران با هدف هژمونی بر منطقه، همواره در صدد دستیابی به تسلیحات هسته‌ای بوده است که این خود تغییر موازنه قدرت را در پی خواهد داشت و می‌تواند شرایط بازدارندگی را تغییر دهد. (مهدی‌زاده، سعید زاده، ۱۳۸۸: ۶۷)

د- اعمال تحریم‌های همه جانبه بین‌المللی

بعد از انقلاب اسلامی ایران روابط دو کشور با تسخیر سفارت آمریکا در تهران در چهار نوامبر ۱۹۷۹ رو به تیرگی گذاشت و نهایتاً "منجر به قطع روابط دیپلماتیک در هفتم آوریل ۱۹۸۰ شد. ایالات متحده به منظور آزاد سازی گروگان‌های آمریکایی اقدام به مجموعه‌ای اقدامات و تحریم‌ها و بلوکه کردن دارایی‌های ایران نمود. در زمان جنگ تحمیلی عراق بر علیه ایران نیز ممنوعیت فروش تجهیزات نظامی به ایران ادامه یافت و آمریکا از پرداخت وام از طریق سازمان‌های بین‌المللی نظیر بانک جهانی جلوگیری نمود. در کنار حمایت سیاسی، نظامی و اقتصادی آمریکا از عراق در طی جنگ ۸ ساله تحمیلی عراق علیه ایران در آبان ۱۳۶۶، ورود کالاها و فرآورده‌های آمریکایی به ایران نیز تحریم گردید. در دوران سازندگی در ایران و اعمال سیاست مهاد دو جانبه، قانون داماتو و اعمال تحریم‌های جدید هسته‌ای ایران از مهمترین تحریم‌های سال‌های بعد می‌باشند به طوری که علاوه بر استفاده از انواع روش‌های تحریم اقتصادی، ممنوعیت سرمایه‌گذاری به عنوان یکی از تحریم‌های مالی علیه ایران به لیست تحریم‌ها اضافه شد. تا آغاز دهه ۱۳۹۰ جامع‌ترین (از نظر روش‌های اعمال تحریم)، سخت‌گیرانه‌ترین (از نظر افزایش دامنه و حوزه‌های مورد تحریم مانند بانک‌ها) و پیچیده‌ترین تحریم‌ها (از نظر مکانیزم اجرا) در نوع خود وضع و با حمایت کنگره آمریکا، متحدان اصلی ایالات متحده و شورای امنیت سازمان ملل

(با صدور قطعنامه)، اتحادیه اروپا، ترکیه، استرالیا، ژاپن و کره جنوبی اجرایی شد.^۱

تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی در دهه ۱۳۹۰

از حیث واضعان آنها به سه دسته تقسیم می‌شوند: تحریم‌های یک جانبه دولت‌ها علیه یکدیگر، تحریم‌های چند جانبه یا منطقه‌ای مانند تحریم‌های اتحادیه اروپا علیه ایران و تحریم‌های همه جانبه سازمان ملل متحد. (مروج، ۱۳۹۳: ۵) در منابع مختلف، شیوه‌های متفاوتی برای تحریم ذکر شده است. شیوه اعمال تحریم اقتصادی به سه روش بایکوت^۲، توقیف^۳ و مالی^۴ انجام می‌پذیرد.^۵ روش بایکوت، به ممنوعیت واردات یک یا چند کالا از کشور هدف اطلاق می‌شود. این نوع تحریم باعث کاهش تقاضا برای کالاهای مهم صادراتی کشور هدف می‌شود. بایکوت به کاهش تولید، درآمد ارزی و در نتیجه کاهش توانایی کشور هدف برای خرید کالاهای اساسی مورد نیاز منجر می‌گردد. در تحریم از طریق توقیف، صادرات کالاهای مهم به کشور هدف ممنوع می‌شود. همه این شیوه‌ها برعلیه جمهوری اسلامی ایران تاکنون مورد استفاده قرار گرفته است. تحریم مالی، تامین منابع مالی، وام دهی و یا سرمایه‌گذاری در کشور هدف را تعلیق و یا محدود می‌کند. کشورهای تحریم کننده می‌توانند محدودیت‌های بی شماری را بر پرداخت‌های بین‌المللی کشور تحریم‌شده، چون انسداد دارایی‌های خارجی آن کشور برای اعمال فشار بیشتر انجام دهند که این موارد می‌تواند منجر به ایجاد مشکلات و ابهامات مختلفی در فضای سرمایه‌گذاری کشور و افزایش ریسک در اقتصاد گردد. (یاوری و محسنی، ۱۳۸۹: ۹)

الف- تحریم‌های بانک مرکزی

تحریم‌های بانک مرکزی در سال‌های اخیر یکی از شدیدترین تحریم‌های اقتصادی تاکنون بوده است که علاوه بر محدود کردن درآمدهای حاصل فروش نفت کشور تأثیرات گسترده‌ای بر اقتصاد ملی از جمله اختلال در فعالیت بنگاه‌های اقتصادی، واردات کالا، افزایش جهشی نرخ ارز و سرمایه‌گذاری خارجی داشته است. این تأثیرات مهم بر سرمایه‌گذاری خارجی عبارتند از:

^۱ - اعمال تحریم با توجه به تعداد شرکت‌کنندگان به سه نوع: یک جانبه، چندجانبه و جامع (فراگیر) طبقه بندی می‌شود. در تحریم جامع همه کشورها درگیر خواهند شد. (محسنی؛ یاوری، ۱۳۸۹)

^۲-Boycot

^۳-Embargo

^۴-Financial sanctions

^۵ - در یک تقسیم بندی دیگر، تحریم‌ها به دو دسته تجاری و مالی تقسیم شده‌اند که دو روش بایکوت و توقیف در دسته تحریم‌های تجاری قرار می‌گیرند.

- اتکای سرمایه‌گذاران خارجی به خدمات صرافی‌ها برای نقل و انتقال ارز و در نتیجه افزایش هزینه‌های مالی

- محدودیت‌های بین‌المللی در حوزه نقل و انتقال ارز و گشایش LC

- محدودیت در نقل و انتقال سرمایه نقدی و نیز بازگشت سرمایه و منافع آن از طریق کانال‌های رسمی و بانکی

- عدم اقبال شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران خارجی برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های راهبردی و اولویت‌دار کشور

- کم‌اثر و محدود شدن فعالیت‌های تشویقی سازمان سرمایه‌گذاری به دلیل افزایش ریسک کشوری

- عدم امکان بازاریابی طرح‌ها و فرصت‌های سرمایه‌گذاری بزرگ و سرمایه بر یا نیازمند فناوری بالا.

تحریم بانک مرکزی، مشکلاتی را برای فعالیت بنگاه‌های داخلی و خارجی ایجاد کرده که می‌تواند در نهایت موجبات توقف فعالیت این بنگاه‌ها و فرار سرمایه از کشور را به دنبال داشته باشد. در این دوره، تحریم بانک مرکزی ایران را می‌توان به عنوان مهمترین، شدیدترین و از نظر حقوق بین‌الملل کم سابقه‌ترین تحریم مالی علیه ایران بعد از انقلاب تلقی کرد که به موجب آن همه شرکت‌های مالی و تجاری که با بانک مرکزی ایران وارد قراردادها شوند، در چهارچوب قوانین فدرال آمریکا، جریمه خواهند شد.

ب- تحریم سرمایه‌گذاری خارجی

در دهه ۹۰ اعمال تحریم‌های آمریکا مشکلات بسیاری را برای جذب سرمایه‌گذاران خارجی در ایران ایجاد نمود. نقش مسلط آمریکا در اقتصاد جهانی موجب اقداماتی نظیر تحریم سرمایه‌گذاری در ایران، فشار آوردن بر سایر کشورها جهت اجرای این تحریم، به‌کارگیری فشارهای سیاسی، تهدیدها و... مانعی جدی در این زمینه برای جمهوری اسلامی ایران ایجاد گردیده است. با وقوع حادثه یازده سپتامبر و قرار گرفتن نام ایران در لیست محور شرارت، مجدداً وضع تحریم‌های جدید علیه این کشور در دستور کار دولت آمریکا قرار گرفت. طرح موضوع هسته-ای ایران در آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و سپس شورای امنیت به همراه اصرار دولت ایران بر تداوم غنی‌سازی اورانیوم دامنه تحریم‌ها را گسترده‌تر ساخت. (افتخاری و باقری، ۱۳۸۹: ۱۴-۱۳)

در این دوره در ادامه تحریم‌های دوره قبل، تحریم‌های اقتصادی شدیدتری توسط آمریکا و اتحادیه اروپا وضع شد و اتحادیه اروپا انواع تحریم‌ها (تجاری و مالی) را بر علیه ایران در حوزه‌های

مختلف وضع کرده است. این اتحادیه در جولای ۲۰۱۲ با استفاده از روش توقیف^۱، واردات نفت از ایران را متوقف کرد؛ که باعث شد ۲۳ درصد از صادرات نفت ایران که مختص مشتریان اروپایی بود کاهش یابد. بطوری‌که درآمدهای حاصل از صادرات نفت ایران به ۲/۹ میلیارد دلار رسید که نسبت به دوره مشابه سال قبل ۷ میلیارد دلار کاهش نشان می‌دهد، (Anthony, Bradley, Khaza, 2012) در مه ۲۰۱۲ اوباما با امضای قانون "کاهش تهدیدهای ایران و موضوع حقوق بشر در سوریه" تحریم‌های اعمال شده بر بخش انرژی ایران را افزایش داد؛ این قانون با هدف اعمال فشار بر شرکت‌های سرمایه‌گذار خارجی فعال در بخش انرژی ایران، برعلیه شرکت‌هایی که در زمینه بیمه، فروش و اجاره تانکرهای نفت ایران فعالیت می‌کنند تصویب شد. (<http://kayhan.ir/fa/news/203754>)

در ادامه جامعه "ارتباطات مالی بین بانکی جهانی"^۲ (SWIFT) با دستورالعمل اتحادیه اروپا مبنی بر قطع ارائه خدمات ارتباطاتی به بانک‌ها و موسسات مالی ایرانی که مشمول تحریم‌های اتحادیه اروپا قرار گرفته‌اند همراه شد. با خروج آمریکا از برجام، «هربرت مک مستر» مشاور امنیت ملی کاخ سفید با نقض آشکار تعهدات برجامی کشورش در سخنرانی خود در نشست امنیتی مونیخ، خواستار عدم سرمایه‌گذاری در ایران شد. او همچنین در دومین روز از کنفرانس امنیتی «مونیخ» بار دیگر ادعاهای مقامات آمریکایی درخصوص برجام و برنامه موشکی ایران را تکرار کرد. با آنکه مقامات آمریکایی طبق برجام حق اظهارنظر علیه سرمایه‌گذاری در ایران را ندارند، این مقام آمریکایی در سخنان خود گفت: «زمانی که شما در ایران سرمایه‌گذاری می‌کنید در واقع در سپاه پاسداران سرمایه‌گذاری می‌کنید. علاوه بر روسیه و چین، کشورهایی چون ژاپن، کره جنوبی و آلمان هم در صدر سرمایه‌گذاران در ایران هستند. (کیهان، کد خبر: ۱۲۶۵۱۲)

آثار و پیامدهای تحریم‌های اقتصادی بر سرمایه‌گذاری خارجی

الف- افزایش میزان ریسک سرمایه‌گذاری

در سال‌های اخیر در مواردی چون مناقشات هسته‌ای با غرب، کشورمان اختلافات و یا تنش‌هایی را تجربه نموده است. میزان کاهش و یا افزایش در تنش‌ها مستقیماً بر میزان ریسک سیاسی کشور تاثیر گذاشته و متعاقباً بر روی تقاضاها و فعالیت‌های سرمایه‌گذاری خارجی خود را نشان می‌دهد. تحریم‌های اقتصادی از جمله مسائلی است که می‌تواند امنیت اقتصادی را با مشکلات مهمی مواجه کند. به واسطه اعمال تحریم‌ها، ریسک انجام فعالیت‌های اقتصادی افزایش می‌یابد و متعاقباً فعالیت‌های سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی کاهش می‌یابد. بر این

¹-Embargo

²-Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT)

اساس به واسطه اعمال تحریم‌های اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران و به دنبال آن افزایش ریسک اقتصادی در کشور، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در دوره‌های مختلف بعد از انقلاب اسلامی بویژه با بیرون آمدن ایالات متحده آمریکا از توافق برجام در سال ۱۳۹۸، شدت و دامنه تحریم‌های اقتصادی در فعالیت‌های تولیدی و سرمایه‌گذاری چالش‌های فراوانی را برای فعالان اقتصادی و سرمایه‌گذاران خارجی در کشور ایجاد نموده است. همچنین رابطه معنی‌دار فی‌مابین ریسک‌های سیاسی و رتبه اعتباری هر کشور با میزان دسترسی آن به منابع مالی خارجی و هزینه‌های تامین آن وجود دارد. هر گونه بهبود در رتبه اعتباری کشور به معنی کاهش ریسک سیاسی بوده و امکان استفاده کشور از منابع خارجی و با هزینه کمتر را افزایش می‌دهد.

ب- کاهش میزان جذب سرمایه‌گذاران خارجی

بی‌ثباتی سیاسی و وجود فضای عدم اطمینان به واسطه تحریم‌های بین‌المللی، نه تنها شرکت‌های خارجی را در ورود به ایران دچار تردید می‌کند بلکه ادامه فعالیت شرکت‌های خارجی فعال در بازار ایران را با اختلال مواجه نمود. خروج شرکت‌های اروپایی از ایران، فرصتی را پیش روی بنگاه‌های چندملیتی آسیایی (به ویژه چینی) قرار داد تا جای خالی آنها را پر کنند. همچنین با خروج بسیاری از چندملیتی‌های مهم غربی از صنایع ایران (به ویژه صنعت نفت)، فضای رقابتی محدود شده و عملاً گزینه‌های پیش‌روی ایران برای فعالیت بنگاه‌های توانمند خارجی محدود شده است که این موضوع می‌تواند خروجی و کارایی اقتصاد ایران را تحت تاثیر قرار دهد. این موضوع ضمن تاثیرات قابل توجه بر تولید نفت در ایران، انتقال تکنولوژی و دانش فنی به کشور را نیز محدود کرده است. دولت ایران، در مقاطع مختلف شرکت‌های نفتی بین‌المللی را برای پروژه‌های اکتشاف و توسعه میادین نفتی از طریق قراردادهای بیع متقابل تشویق کرده است. اما متأسفانه جریان چشمگیری از سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه نفت و گاز کشور صورت نگرفته است.

جدول شماره (۱)- وضعیت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در سال‌های اخیر				
وضعیت	سال	حجم سرمایه وارده (هزار دلار)	رشد سالانه (درصد)	میانگین رشد دوره (درصد)
پیش از برجام	1391	4897818	5.56	-1.86
	1392	1372620	-8.26	
	1393	915093	-2.87	
پس از برجام	1394	6711833	14.52	5.83
	1395	10392093	2.78	
	1396	10733282	0.20	
	1397	11752630	0.10	

منبع: سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران

گشایش‌های صورت گرفته پس از توافق برجام باعث افزایش قابل توجه ورود هیات‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری خارجی به کشور شد که پی از مدتی شاهد افزایش جدی در میزان درخواست‌های مجوز سرمایه‌گذاری خارجی بودیم. به نحوی که میزان سرمایه‌گذاری خارجی مصوب از رقم کمتر از ۱ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۳ به بیش از ۶/۷ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۴ رسید و سپس با رشد قابل ملاحظه‌ای تا قبل از خروج آمریکا از برجام مواجه گردید.

پیشنهادهای برای برون رفت از موانع بین‌المللی جذب سرمایه‌گذاری خارجی

همان‌گونه که درمباحث قبل اعلام گردید، به‌دلیل وجود موانع بین‌المللی جذب سرمایه‌گذاری خارجی به‌ویژه در دهه ۹۰ و با افزایش تحریم‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری خارجی در کشور رو به کاهش نهاد. این مهم موجب بروز اثرات منفی بر رشد اقتصادی کشور و موجب عدم دستیابی به اهداف برنامه ششم توسعه اقتصادی جهت تامین منابع مالی خارجی (به میزان سالانه ۱۵ میلیارد دلار) گردید. شواهد نشان می‌دهد دستیابی به‌هدف مذکور در شرایط فعلی داخلی و بین‌المللی و با امکانات و شرایط موجود به هیچ عنوان قابل امکان نمی‌باشد. بنابراین با توجه به رویکرد منفی برخی کشورهای غربی و در راس آنها ایالات متحده آمریکا با رشد و توسعه اقتصادی و تامین منابع مالی بین‌المللی کشور، مهمترین پیشنهادات قابل طرح برای برون رفت از موانع بین‌المللی جذب سرمایه‌گذاری خارجی کشور بر دو فرض کلی ذیل استوار است:

- ۱- تمرکز بر گسترش همکاری‌های اقتصادی و جذب سرمایه‌گذاری از کشورهایی که با توجه به قدرت اقتصادی و دور از تنش‌های سیاسی، براساس روابط برد- برد و دوستانه خواستار گسترش روابط اقتصادی هستند مانند: کشورهای همسایه، چین، روسیه، هندوستان از طریق:
 - ایجاد دفاتر تشویق و جذب سرمایه‌گذاری در کشورهای هدف گسترش ارتباطات بین-المللی و تصویرسازی فضای سرمایه‌گذاری کشور- انعقاد تفاهم نامه‌ها و موافقت نامه‌های سرمایه‌گذاری مربوط به همکاری‌های دو جانبه و چند جانبه با سایر کشورها
- ۲- توسعه همکاری‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری با سازمان‌های منطقه‌ای مانند کشورهای عضو اگو و سازمان کنفرانس اسلامی. از طریق شرکت فعالانه در هم‌همایش‌ها، و کمیته‌های تخصصی سرمایه‌گذاری
- ۳- برنامه‌ریزی مناسب بهره‌گیری از ظرفیت‌های فکری، اقتصادی و سرمایه‌ای ایرانیان مقیم خارج.

طبق اظهارات آقای مجید حلاج‌زاده رئیس مرکز خدمات مشاوره ایرانیان خارج از کشور «۷ میلیون ایرانی مقیم خارج از کشور هستند و سرمایه آنها بالغ بر ۲۴ هزار میلیارد دلار برآورد

می‌شود که حتی اگر یک درصد آن وارد ایران شود و در عرصه‌های مختلف بکار گرفته شود میتواند تحول خوبی در اقتصاد ایجاد می‌کند». (مشرق نیوز، کدخبر: ۸۸۰۲۷۷)

جذب سرمایه ایرانیان مقیم خارج کشور مسلماً مطلوب و مفید می‌باشد و تفاوت عمده‌ای که با سرمایه‌گذار بیگانه دارد این است که به خاطر تطابق و هم‌گونی فرهنگی مذهبی و ملی ایرانیان، ممکن است بخش وسیعی از آنها سرمایه‌ها را از مملکت خارج نکنند و اقدام به سرمایه‌گذاری مجدد آن نمایند. آنها می‌توانند از تضمین‌های قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی هم استفاده نمایند. لذا بهتر است شرایط و تمهیدات مناسبی برای ورود سرمایه‌های ایرانیان مقیم طرح ریزی گردد. (تدبیر، ۱۳۷۸: ۲۱)

ما باید به دنبال جذب هر چه بیشتر سرمایه ایرانیان مقیم خارج از کشور باشیم. ما می‌خواهیم تعدادی از ایرانی‌هایی که پس از انقلاب رفته‌اند را به کشور بازگردانیم و راه برای سرمایه‌گذاری آنان در داخل را فراهم کرد. (اقتصاد نیوز، کدخبر: ۱۲۱۵۹۳)

مروری بر روابط اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری خلق چین

در طی دو دهه گذشته رشد پرشتاب و سریع اقتصادی چین به عنوان یک کشور در حال توسعه و سرمایه فرست (رشد جنوب - جنوب جریان سرمایه‌گذاری خارجی)، فرصتی بسیار خوبی است تا جمهوری اسلامی ایران بتواند از سرمایه شرکت‌های چندملیتی نوظهور آن بهره‌مند شود. جمهوری خلق چین در سال ۲۰۱۹ اولین صادرکننده و دومین واردکننده کالا به کشورهای جهان و دومین اقتصاد بزرگ دنیا بر پایه تولید ناخالص داخلی است. در همین راستا بهره‌مندی ایران از منابع طبیعی سرشار، بازار نسبتاً بزرگ، نیروی کار و انرژی ارزان و منابع نفت، گاز و معدن می‌تواند زمینه‌ساز فرصت مناسبی برای ایران جهت جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال دانش فنی و ارتقاء ارزش افزوده از مبداء کشور چین باشد. همچنین در طی سال‌های گذشته نیز زیرساخت‌های قانونی مناسبی از جمله انعقاد موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری خارجی، موافقت‌نامه اجتناب از اخذ مالیات مضاعف و موافقت‌نامه همکاری‌های گمرکی، جهت ارتقای سطح روابط اقتصادی و سرمایه‌گذاری بین دو کشور جمهوری اسلامی ایران و جمهوری خلق چین، منعقد شده است:

جدول شماره (۲)- آخرین وضعیت موافقت‌نامه‌های پایه‌ای اقتصادی سه گانه فیملین ایران و چین. منبع: www.investiniran.ir

ردیف	نام موافقت‌نامه	آخرین وضعیت
۱	موافقت‌نامه تشویق و حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری	از تاریخ ۱۳۸۴/۴/۱۰ بین دو کشور لازم الاجرا شده است.
۲	موافقت‌نامه اجتناب از اخذ مالیات مضاعف	از تاریخ ۱۳۸۲/۵/۲۳ بین دو کشور لازم الاجرا شده است.
۳	موافقت‌نامه همکاری‌های گمرکی	از تاریخ ۱۳۹۱/۱۲/۱۰ بین دو کشور لازم الاجرا شده است.

جدول شماره (۳) - ارزش مبادلات تجاری (غیر نفتی) ایران و چین، سالهای ۲۰۱۶ لغایت ۲۰۱۸ میلادی، ارزش: هزار دلار

سال	صادرات	واردات	حجم تجارت	تراز بازرگانی
۲۰۱۶	۸,۱۳۳,۸۹۲	۱۰,۴۳۳,۲۵۳	۱۸,۵۶۷,۱۴۵	-۲,۲۹۹,۳۶۱
۲۰۱۷	۹,۰۳۵,۳۳۱	۱۲,۳۴۶,۳۸۰	۲۱,۳۸۱,۷۷۱	-۳,۳۱۱,۰۴۹
۲۰۱۸	۹,۴۴۶,۰۷۷	۱۲,۰۵۳,۲۶۴	۲۱,۴۹۹,۳۴۱	-۲,۶۰۷,۱۸۷

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران^۱

بررسی میزان واردات و صادرات به جمهوری خلق چین بیانگر افزایش رشد آن در سال‌های منتهی به ۲۰۱۸ می‌باشد که این موضوع می‌تواند زمینه مناسبی جهت افزایش و توسعه همکاری‌ها در زمینه‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی در کشورمان نیز باشد.

نتیجه‌گیری

آنچه مسلم است اعمال تحریم‌های اقتصادی در سال‌های اخیر برعلیه جمهوری اسلامی ایران با اخلاف در امنیت و ثبات اقتصادی، سرمایه‌گذاران را با خطرات محیطی مواجه ساخته و از عوامل موثر بر کاهش میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در کشور می‌باشد. در پژوهش صورت گرفته تلاش گردید تا با ارائه مباحث نظری در خصوص سرمایه‌گذاری خارجی، بررسی دوره‌های تحریم‌های اقتصادی در ایران و آثار آن بر اقتصاد و سرمایه‌گذاری خارجی در کشور نتیجه‌گیری نمود که موانع بین‌المللی در کنار برخی مشکلات داخلی می‌تواند در کاهش جذب سرمایه‌گذاری خارجی به ویژه در زمان تحریم‌های اقتصادی در ایران در دهه ۱۳۹۰ تاثیر گذار باشد. در فرضیه پژوهش مهمترین تاثیر تحریم‌های اقتصادی در دهه مذکور در دوره ۴ ساله ریاست جمهوری ترامپ به واسطه تحریم‌های نفتی، سرمایه‌گذاری و بانک مرکزی بر اقتصاد ایران فرض گردید که بیشترین تاثیر را بر کاهش میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی تاکنون گذاشته است. در این دوران درآمدهای نفتی ایران به دنبال تحریم خرید نفت ایران توسط اتحادیه اروپا کاهش بسیار شدیدی یافت و در نهایت تحریم بانک مرکزی و به تبع آن محدود شدن شدید مبادله و انتقال ارز به ایران تاثیرات متعددی را بر اقتصاد ایران وارد کرده است. تحریم بانک مرکزی دسترسی ایران به درآمد حاصل از فروش نفت که ۸۰٪ درآمد دولت را تشکیل می‌دهد را محدود کرده است. این موضوع تاثیرات گسترده‌ای را از جمله اختلال در فعالیت بنگاه‌های اقتصادی، واردات کالا، افزایش جهشی نرخ ارز و تبعات آن، خروج سرمایه و شکل‌گیری اقتصاد غیررسمی به دنبال داشته است. از دیدگاه جذب سرمایه‌گذاری خارجی،

^۱-www.tccim.ir

تحریم به دلیل اختلال در امنیت اقتصادی، ورود شرکت‌های خارجی و ادامه فعالیت بنگاه‌های خارجی در جمهوری اسلامی ایران را تحت تاثیر قرار داده است. بهدنبال پیوستن اتحادیه اروپا و سایر کشورها به تحریم سرمایه‌گذاری و بانکی و مالی، بیشتر شرکت‌های خارجی از انجام سرمایه‌گذاری در ایران منصرف گردیدند.

این موضوع ضمن تاثیرات قابل توجه بر ورود سرمایه‌های خارجی، انتقال تکنولوژی و دانش فنی به کشور را نیز محدود کرده است. با انحصاری شدن حضور شرکت‌های آسیایی (بویژه چینی) گزینه‌های پیش روی ایران و به تبع آن قدرت چانه‌زنی کشور کاهش یافته است. از سوی بررسی ویژگی‌های روند سرمایه‌گذاری خارجی در جهان و منطقه، بیانگر فرصت‌ها و محدودیت‌هایی برای جمهوری اسلامی ایران است. با بررسی گزارش‌های سالانه آنکتاد (کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل) که مرجع رسمی آمار جذب سرمایه خارجی در دنیا است در می‌یابیم که کشورمان از سال ۹۲ تاکنون به ویژه پس از خروج آمریکا از برجام و اعمال تحریم‌های اقتصادی در جذب منابع نزولی عمل کرده است. با در نظر گرفتن این موضوع که جهان در شروع سیکل روبه‌رشد جدیدی در جذب سرمایه‌گذاری خارجی قرار دارد و در این میان سهم نسبی کشورهای در حال توسعه در جذب و صدور FDI روبه افزایش است. این روند برای ایران نشان‌دهنده یک فرصت جدید است تا بتواند از طریق بررسی راه‌های برون رفت از تحریم‌های وضع شده که در بخش پایانی این مقاله به آنها اشاره دید، در فضایی که در چند سال آتی رو به گشایش است نقش‌آفرینی کرده و با در پیش گرفتن سیاست‌های فعالانه داخلی و حل مشکلات و موانع بین‌المللی سهم درخوری از سرمایه‌گذاری‌های خارجی را جلب نماید که نیازمند آمادگی ساختاری و نهادی کشور برای جذب آن می‌باشد. لذا ضروری است اجزاء سیستم ملی نوآوری کشور شامل دولت، بنگاه‌های داخلی، نهادها و موسسات و ... توانمندی لازم را در ابعاد مختلف برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی داشته باشند. همچنین می‌باید ابعاد نرم نهادها یعنی قوانین و مقررات و رویه‌ها نیز اصلاح شوند: چه آنها که به عنوان مانع عمل می‌کنند و چه آنها که برای تسهیل جذب سرمایه‌گذاری خارجی ضروری‌اند.

منابع فارسی

کتاب

- انصاری، احمد رضا، (۱۳۷۲)، سرمایه‌های فیزیکی خارجی و روش‌های جذب آن، نشر وزارت اقتصاد
- سازمان سرمایه‌گذاری، (۱۳۹۲)، مجموعه مقالات تامین منابع مالی و سرمایه‌گذاری خارجی، نشر ماهواره
- قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی (مصوب ۱۳۸۱)
- کارو، دومینک امامی (۱۳۶۷)، مباحث حقوق بین‌الملل اقتصادی، ترجمه محمد تلاری، نشر وزارت اقتصاد
- کدی، نیکی (۱۳۷۹) نه شرقی، نه غربی، مترجمین سید داود آقایی، ابراهیم متقی، الهه کولایی، نشر میزان
- محمدی، منوچهر (۱۳۹۵)، بازتاب جهانی انقلاب اسلامی، نشر سازمان انتشارات پژوهشگاه اندیشه اسلامی
- میروسی، علیرضا (۱۳۹۳)، حقوق سرمایه‌گذاری خارجی در چارچوب معاهده دوجانبه سرمایه‌گذاری، نشر پردیس
- وارسته، سعدالله (۱۳۹۵)، سرمایه‌گذاری خارجی و تاثیر آن بر اقتصاد کشور میزبان، نشر نیاز دانش

مقالات

- ذوالقدر، مالک (۱۳۸۸)، مبانی نظری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۹ (۲)
- علیرضا سبزیان موسوی آبادی، محمد موسویان (۱۳۸۸)، چالش‌های نظری در روابط ایران و آمریکا، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌الملل دانشگاه آزاد شهرضا، شماره اول
- علی مهدیزاده و دلیر سعید زاده (۱۳۸۸)، ایران-اسرائیل، موازنه‌ای نابرابر، فصلنامه مطالعات منطقه‌ای، شماره ۳۵
- قاسم افتخاری و علی باقری دولت آبادی (۱۳۸۹)، اعمال فشار و تشدید گرایش ایران به استراتژی بازدارندگی، فصلنامه سیاست دانشگاه تهران، دوره ۴۰، شماره ۴
- کاظم یآوری، رضا محسنی (۱۳۸۹)، آثار تحریم‌های تجاری و مالی در اقتصاد ایران: تجزیه و تحلیل تاریخی. مجله مجلس و پژوهش، سال ۱۶ شماره ۶۱

خبرگزاری

- اقتصاد نیوز، (۱۳۹۴)، گفتگو با سیدحسین سلیمی، عضو هیات نمایندگی اتاق ایران، کد خبر: ۱۲۱۵۹۳ تاریخ انتشار ۱۴ تیرماه ۱۳۹۴
- ذوالقدر، مالک (۱۳۸۸)، مبانی نظری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۹ (۲)
- سرویس کیهان، اخبار کیهان، کد خبر: ۱۲۶۵۱۲ تاریخ انتشار: ۲۸ بهمن ۱۳۹۶ - ۲۲:۱۶
- ماهنامه تدبیر، (۱۳۷۸)، جذب سرمایه‌های ایرانیان مقیم خارج، شماره ۹۵

پایان نامه

- کاظمی، هاجر (۱۳۸۴)، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران بعد از ۱۹۹۲ با تاکید بر سرمایه‌گذاری مستقیم اروپایی»، پایان نامه کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه
- مروج، افسانه (۱۳۹۳)، تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی»، پایان نامه ارشد، دانشگاه علامه، رشته حقوق بین‌الملل
- مشرق نیوز، (۱۳۹۷)، سرمایه ایرانیان خارج از کشور، کد خبر: ۸۸۰۲۷۷ تاریخ انتشار ۱۱ مرداد ۱۳۹۷

English Resources

Books

- Anthony, H. C., Bradley, B., Khazai, S., & Bryan, G. (2012). **U.S. AND IRAN- IAN STRATEGIC COMPETITION**, Sanctions, Energy, Arms Control, and Regime Change. Center For Strategic & International studies (CSIS)
- Glauco, D., & Kevin, L. (2004), **Foreign Direct Investment and Its Determinants, A look at the past**, A view to the future. In Foreign Investment in developing countries, by H.S.Kahal, London: Palgrave, Macmillon ltd

Article

- Dunning, J. (1988), **Location and The multinational Enterprise: A Neglected Factor**, Journal of International Business Studies
- Denisia, Vintila. (2010), **Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the Main FDI Theories**. European Journal of Interdisciplinary Studies, No. 3

Site

- United Nations Conference on Trade and Development Reports (2012- 2015) UNCTAD, <https://unctad.org>
- WIR, World bank database, **World Development Report 2011**, Data Catalog
- <https://datacatalog.worldbank.org>